

Major Nándor

... író
... ma.jor@eunet.rs

JUGOSZLÁVIA SZÉTHULLÁSA (II.)

The Disintegration of Yugoslavia (II)

A nyolcvanas évek derekára Jugoszláviában megcsappant a főhatalom cselekvőképessége, következésképpen napirendre került a közös állam talpraállításának a mikéntje. A köztársaságok megoszlottak három elképzelés között, s megrögzöttségükben nem jutottak közös nevezőre. Ezért a föderáció megrekedt az egypártrendszerben, nem kapott tranzícióra alkalmas új alkotmányt. 1990 januárjában felbomlott a Jugoszláv Kommunista Szövetség, megszűnt a csúcsszerve, a főhatalom addigi hordozója. 1990 tavaszán a jugoszláv parlament és kormány, miután elmaradt összetételének reguláris felújítása, mandátumát saját döntésével meghosszabbította. Legitimitását így elveszítve, névleges hatalomként mindinkább üresjáratban működött. Olykor fedezetül szolgált egyik-másik köztársaságnak. A köztársaságok egymás és a föderáció kárára politikai erőszakot is alkalmaztak, Szerbia pedig, Vajdaság és Kosovo autonómiájának megszüntetésekor, illetve Szerbia egyesítésekor Kosovóban fegyveres erőszakot is. 1990 tavaszán és őszén a köztársaságok meghozták új, a tranzíció szükségleteit is kielégítő alkotmányukat, megtartották többpárti választásukat, s kollízió esetére rendre kimondták a köztársasági törvények elsőbbségét a föderáció törvényeivel szemben. Alkotmányukban Jugoszlávia már csak fikcióként szerepelt. A valóságban már széthullott. A háborúkra csak ezután, 1991-ben került sor.

Kulcsszavak: föderáció, konföderáció, megegyezései politika, erőszakpolitika, széthullás

4.

1990 az ország intenzív széthullásának az esztendeje volt. Tavasszal minden köztársaságban parlamenti választást kellett volna tartani, s a köztársasági parlamentek küldöttségei révén fel kellett volna újítani a föderáció parlamentjének az összetételét is. A föderáció azonban képtelen volt egybehangolni a köztársasági választások menetrendjét. Szlovénia és Horvátország ugyanis áprilisban már többpárti választást tartott³², a többi köztársaság azonban irregulárisan meghosszabbította parlamentjének a mandátumát, s csak ősszel szervezett ugyancsak többpárti választást. Szlovéniában és Horvátországban a szociáldemokratává vedlett kommunisták átadták a hatalmat szlovén, illetve horvát nemzeti pártok koalíciójának. A többi köztársaságban, beleértve Szerbiát is, az év első fele politikai pártok alakításával s új köztársasági alkotmányok meghozatalával telt

el. Új alkotmányával minden köztársaság megalapozta teljes függetlenségének bármikori megkezdését; a föderációval szembeni kötelezettségét pedig a saját szájaize szerint fogalmazta meg.³³ A köztársasági alkotmányokban ezért már csak egy fiktív föderáció szerepelt. A rendszerváltás így a köztársaságok szintjén ment végbe; az őszi választásokkal ez az ország minden részén beindult. Szerbiában és Montenegróban a szocialistává vedlett kommunisták győztek, Macedóniában és Bosznia-Hercegovinában azonban nemzeti pártok koalíciója került hatalomra.

Milošević a szerbiai alkotmányra támaszkodva a két tartományt megfosztotta törvényhozási, igazságszolgáltatási, részben kormányzási jogától, és megszüntette költségvetési, adóztatási önállóságát is.³⁴ Ezzel párhuzamosan a tartományi nagy közszolgálati vállalatokat és intézményeket – a postát, a vasutat, az áramszolgáltatást, a kőolaj-feldolgozást, a rádiót és a televíziót – beolvasztotta az azonos szerbiai cégekbe és intézményekbe. A tartományi intézmények névlegesen megmaradtak, de tényleges autonómiájuk semmiben sem volt. A tervezet ellen tiltakozni szándékozó kosovói albán képviselők 1990. június 2-án zárva találták a priština parlamenti kapuját. Minthogy megvolt hozzá a többségük, a zárt kapu előtt Kosovót Jugoszlávia keretében köztársasággá proklamálták.³⁵ A szerbiai parlament azonban, noha alkotmányos felhatalmazása nem volt erre, menten feloszlatta a kosovói parlamentet és a kosovói kormányt, s átvette azok funkcióját.³⁶ A kosovói parlament albán többsége azonban 1990. szeptember 7-én Kačanikban összeült, és meghozta Kosovo Köztársaság alkotmányát, Ibrahim Rugova személyében megválasztotta elnökét, és kinevezte kormányát.³⁷ Miközben a hivatalos kosovói adminisztrációt Belgrádból irányították, és minden hivatala a kosovói lakosság mintegy tíz százalékát kitevő szerbség kezében volt, az albánok felépítették saját párhuzamos iskolahálózatukat, egészségvédelmüket, tájékoztató rendszerüket, és soha többé nem vettek részt sem Szerbia, sem Jugoszlávia politikai életében. Noha a különvált albán hatalmi szerveket és hálózatokat Szerbia illegálisnak nyilvánította, Milošević hallgatólagosan megtűrte működésüket. Kosovo ezzel funkcionálisan két részre oszlott. Vajdaság viszont beépült a miloševići Szerbia keretébe.

Ugyanazon a napon, amikor Prištinaiban proklamálták Kosovo Köztársaságot, Ljubljanában a parlament deklarációt adott ki Szlovénia függetlenségéről.³⁸ Alig pár héttel később, július 25-én Zágrábban a parlament elfogadta Franjo Tuđman államfő indítványát egy új köztársasági alkotmány sürgős meghozatalára, amelyben kinyilvánítaná Horvátország szuverenitását.³⁹ Sőt 1991. január 25-én a macedón parlament is deklarációt szavazott meg szuverenitásáról és függetlenségéről.⁴⁰ Mindkét, sőt talán mindhárom köztársaság kész volt az önálló létre, de a szándéknyilatkozat ellenére egyikük sem tett hónapokon át semmit a kiválás érdekében. Kiválni csak közös egyetértés vagy egyoldalú döntés

alapján lehetett volna. Közös megegyezés reményében esetenként Szlovénia és Horvátország is közreműködött a föderáció már csak vergődő, reguláris döntésre alkalmatlan intézményeivel, amelyektől a fentiek miatt hiábavaló dolog volt egyetértéses szétválást remélni. Jugoszlávia már csak cégérül szolgált ahhoz, hogy minden köztársaság Milošević Szerbiájának a túsza legyen. Az egyoldalú döntésre alapozott kiválás esetén ugyanis bármelyik köztársaságnak le kellett volna zárnia határait, miközben csak rendőrséggel és területvédelmi fegyveres erőkkel rendelkezett volna. Vele szemben a jugoszláv hadsereg – a becslések szerint – még szilárdan a kezében tartotta minden köztársaságra kiterjedő, jól felszerelt hadügyi létesítményeinek és kaszárnyáinak a hálózatát. Soká egyetlen köztársaság politikai elitje sem vállalta a vérontásnak és az esetleges fegyveres vereségnek azt a kockázatát, ami az egyoldalú kiválás esetén bekövetkezhetett volna. A legelszántabbak legfeljebb készülődtek az esetleges fegyveres védekezésre. Egyetlen köztársaság sem rendelkezett, és nem is számíthatott nemzetközi elismerésre, következésképpen segítségre sem, mígcsak Jugoszlávia tagsága az Egyesült Nemzetekben és a többi nemzetközi szervezetben meg nem szűnt, vagy legalább meg nem ingott.

Mindez Milošević Szerbiájának a pozícióját erősítette.

5.

A jugoszláv állampárt széthullása után a föderáció intézményei között megindult a versengés a főhatalom pozíciójának a kisajátítása érdekében. A parlamentet illette volna meg az elsőbbség, de már 1990 áprilisában, az első két köztársaság többpárti választása után felsejlett, hogy a föderáció parlamentjét hamarosan nemcsak a politikai akarat hiánya miatt, hanem alkotmányos okokból is képtelenség lesz felújítani. Ez az év második felében, amikor minden köztársaság meghozta új alkotmányát és megejtette többpárti választását, be is következett. A föderációnak nem volt új alkotmánya, a köztársaságokban viszont 1990 őszén már nem létezett az az egypártrendszeri politikai infrastruktúra, amelynek működtetésével a föderáció parlamentjének összetételét alkotmányosan meg lehetett volna még újítani. Az országban két párhuzamos politikai rendszer alakult ki, amelyeknek egymás közt nem volt érintkezési pontjuk: a föderációban egypártrendszer, a köztársaságokban többpártrendszer egzisztált. A köztársaságokban az államhatalom legitimitása vitathatatlan volt, a föderáció államhatalmi szervei viszont létükben már anakronizmusnak számítottak. Az Ante Marković vezette szövetségi kormánynak a parlament állapota következtében mindinkább csökkent a cselekvőképessége, a tekintélye, a hitele.

Egyedül Jugoszlávia államelnökségének volt még legitimitása, amelynek összetételét 1989-ben újították fel öt évre szóló megbízatással. Vele együtt a

föderációnak még egy intézménye működött, nevezetesen a jugoszláv hadsereg, amelynek ezekben a hónapokban sikerült viszonylag függetlenítenie magát. Ezt a függetlenedést annak köszönhette, hogy megvolt szilárd különálló szervezete, s miközben a vezérkar a hadügyminisztériumhoz, tehát a kormányhoz tartozott, a főparancsnok posztját Jugoszlávia államelnöksége töltötte be. A hadsereg a kormány és az államelnökség között lavírozott.⁴¹ Ezt a viszonylagos függetlenséget fejezte ki Veljko Kadijević hadügyminiszter kifakadása, midőn kiderült, hogy az államelnökség nem hajlandó a hadsereg sugalmaira és betérjesztéseire szolgálatkészen rábólintani. A világ egyetlen hadseregét sem, csupán a jugoszláv hadsereget érte az a csapás, hogy cserbenhagyta a főparancsnoka – keseregte Kadijević tábornok.⁴²

Jugoszlávia alkotmányos rendszere 1990 végére voltaképpen széthullott; csak fizikai létében állt még fenn a nemzetközileg elismert ország, s csupán az államelnökség élvezte még levegőben lógó legitimitását.

Milošević 1990 első felében felfogta, hogy Jugoszláviát többé már nem állíthatja talpra. Minden jel arra vall, hogy Milošević ezekben a hónapokban helyezte át célpontját Jugoszláviáról Nagy-Szerbiára. Mivel pedig 1990. május derekán a szerbiai Borisav Jović, Milošević fegyvertársa került a jugoszláv államelnökség élére, Milošević lehetőséget látott arra, hogy az államelnökség Jugoszláviáért folyó küzdelmének örve alatt, Jugoszlávia széthullása közben, Jugoszlávia hátramaradt potenciáljával, menet közben kialakítsa Nagy-Szerbiát.⁴³ A paritásos összetételű államelnökségben Szerbia a két tartománnyal és Montenegróval tömböt alkotva minden döntést paralizálhatott. Rendesen Szlovéniával és Horvátországgal ütközött meg, amelyekhez közel állt Bosznia-Hercegovina és Macedónia is, de az utóbbiak nem voltak egymás mellett elkötelezve.

Milošević 1990 márciusának derekán már kapcsolatban volt Dobrica Ćosićtal. A legfontosabb kérdésekben egyetértett vele. Be szeretne volna vonni Ćosićot leendő pártjának alapító tagjai közé.⁴⁴ Ćosićnak akkor döntő befolyása volt mind a horvátországi, mind a bosznia-hercegovinai, mind pedig a montenegrói szerbség nemzeti pártjainak alapítására, programjára, legrangosabb vezetőinek a kijelölésére. Ćosić szeretne volna, ha Milošević pártja egyesül a horvátországi és a bosznia-hercegovinai szerbek pártjával.⁴⁵ Ćosić Jugoszláviát idejétmúltnak, történelmileg a szerbség legnagyobb tévedésének tekintette. Akkor már az a nemzeti program lebegett a szeme előtt, amelyet egy év múltán ekképpen fogalmazott meg: „A szerbek Jugoszlávia széthullásával arra kényszerülnek majd, hogy új állami-politikai formát találjanak nemzeti kérdésük rendezése érdekében. Én a szerb földek föderációjában látom a megoldást. Ennek a föderációnak nem »minden szerbket«, hanem a szerb etnikai területeket kell felölelnie; a leendő államot magasfokú politikai, gazdasági és művelődési policentrizmus alapján kell majd megszervezni...”⁴⁶ Természetesen „minden

szerbeket” csak Jugoszlávia ölelhette volna fel; a „szerb földek” egybefogása Nagy-Szerbia létrehozását igényelte.

Szerbia legszűkebb vezetősége 1990. március 26-án Borisav Jović feljegyzése szerint ilyennek látta az ország helyzetét: „Úgy véljük, hogy Jugoszlávia széthullása aszerint a minta szerint történik, amelyet a Jugoszláv Kommunista Szövetség széthullásánál alkalmaztak. A folyamatot megállíthatatlannak találjuk. Szerbia továbbra is a föderatív Jugoszlávia fennmaradásának őszinte politikáját folytatja majd, de felkészül arra is, hogy Jugoszlávia nélkül éljen. Az ország széthullása során arra számítunk, hogy együtt maradunk Montenegróval. Macedóniának nem gondolunk könyörögni. [...] Célunk az, hogy elkerüljük a vérontást, meg hogy felállítsunk egy olyan országhatárt, amelyen belül nem lesz háború. Ezen a határon kívül azonban a háború elkerülhetetlen lesz, mert Bosznia-Hercegovina nem állhat fenn mint állam, a területekért folyó küzdelmet pedig nehéz elképzelni vérontás nélkül.”⁴⁷

Borisav Jović – naplója tanúsága szerint – 1990. március 21-én azt javasolta Slobodan Miloševićnek, hogy rekesszék ki Jugoszláviából Szlovéniát, s azt is hozzátette, ebből milyen haszon származna: „Nélküle könnyebben elbánhatnánk a horvátokkal.”⁴⁸ Az amputáció gondolatát – ez a megoldás már a múlt század húszas éveiben, Sándor király idejében is felbukkant – csakhamar kiterjesztették Horvátországra is. Borisav Jović, a jugoszláv államelnökség feje 1990. június 27-én azt javasolta Veljko Kadijevićnek, egy személyben hadügyminiszternek is meg vezérkari főnöknek is, hogy a leendő föderáció „végleges” határának lezárásával Horvátországot erőszakkal rekessze ki Jugoszláviából.⁴⁹ Az volt a szándéka, hogy Horvátországot kész tények elé állítja. Másnap Milošević is egyetértett mind Szlovénia, mind Horvátország amputálásával, kikötve, hogy Lika, Banija és Kordun szerb lakta területeit szakítsák ki Horvátországból.⁵⁰ Mivel a jugoszláv államelnökségben képtelenség volt ilyen döntést kicsikarni, kevéssel később már Jović is, Milošević is arra igyekezett rávenni Kadijević tábornokot, hogy katonai puccsal döntse el az országhatár kérdését. Kadijević tábornok azonban homályos ígéreteknél többre sohasem vállalkozott.⁵¹

Akkor már a Nagy-Szerbiáért folyó küzdelem általánosan elfogadott szerb nemzeti program volt, amelyért Milošević kormánypártján kívül több más szerb nacionalista párt is sorompóba állt.⁵² Vuk Drašković Szerb Megújódási Mozgalma Draža Mihailović tábornok Ravna Gora-i hagyományait elevenítette fel a második világháborúból, monarchista irányultságú volt, nem bízott a kommunista fogantatású jugoszláv hadseregben, új szerb katonaság felállítását szorgalmazta.⁵³ Vojislav Šešelj Szerb Radikális Pártja az általa korábban felújított csetnikmozgalomból nőtt ki, nem terheltek ugyan monarchista kötttségek, de antikommunizmusa ugyancsak bizalmatlanná tette Miloševićtyel szemben.

Miért történt, hogy a szerb nacionalista pártok közül mégis Milošević neofita, kommunista múlttal rendelkező csoportja nyerte el a hangadó szerb nacionalista körök támogatását? Ebben természetesen nagy szerepe volt Milošević karizmájának. Legnagyobb súllyal mégis az esett latba, hogy Milošević a kezében tartotta Szerbia kormányzásra alkalmas adminisztrációját, azonkívül a szerb nemzeti program érdekében várhatóan csak ő aktivizálhatta a széthullófélben levő Jugoszlávia maradék potenciálját, mindenekelőtt az egész ország területén minden stratégiai pontot kezében tartó hadsereget. Minden más szerb nacionalista csoport vezetője éppúgy a nulláról indult volna mind az államapparátus kialakítása, mind a fegyveres erő létrehozása tekintetében, mint ahogy a hatalomra került horvát vagy bosnyák nacionalista csoportok is a nulláról indultak. Ez velük szemben is, a többi szerb nacionalista csoporttal szemben is behozhatatlan előnyt jelentett Milošević számára. Milošević saját karizmáján kívül ennek köszönhető, hogy 1990 decemberében a többi szerb nacionalista párt ellenében nagy fölényrel megnyerte az első többpárti parlamenti választást Szerbiában.⁵⁴

6.

1990 májusában a jugoszláv államelnökség arra a felismerésre jutott, hogy az ország sorsán már lehetetlen a föderáció korábbi alkotmányának pusztán módosításával javítani, új történelmi megállapodásra van szükség a délszláv nemzetek és köztársaságok között. Miután minden köztársasági elnökséggel tanácskoztak, a jugoszláv államelnökség ekképpen leltározta a törekvéseket: Szlovénia és Horvátország azt szeretné, ha Jugoszlávia konföderációvá alakulna át, olyasféle köztársaságközi viszonyokkal, amilyenek az Európai Közösség államait kötik össze. Ehhez a jugoszláv köztársaságoknak előbb szét kellene válniuk, majd konföderációs államszerződést kellene kötniük. Bosznia-Hercegovina és Macedónia az 1974-es alkotmány köztársaságközi viszonyait szeretné a többpártrendszer körülményei között megőrizni, abban az esetben azonban, ha Szlovénia és Horvátország elhagyná az országot, Bosznia-Hercegovina és Macedónia is a konföderációs átalakulást szorgalmazná. Szerbia és Montenegró korszerű, kellőképpen centralizált föderációt szeretne létrehozni, azzal a kiegészítéssel, hogy a távozó köztársaságok területe újrafelosztásra kerülne: minden délszláv nemzet az általa lakott területen az önrendelkezés elve alapján dönthetne arról, vajon követi-e köztársaságát a kiválásban, vagy marad a föderációban. Eszerint egyetlen délszláv nemzet része sem kerülhetne saját akaratán kívül a nemzeti kisebbség helyzetébe bármely köztársaság függetlenedése következtében sem. Kosovo tartományi elnöksége a föderációt támogatta ugyan, de kitarzott amellett, hogy a tartomány továbbra is a föderáció alkotóeleme maradjon. A vajdasági tartományi vezetőség már teljesen azonosult a szerbiai igénnyel.

Nyilvánvaló volt, hogy ezeket a törekvéseket nehéz lesz közös nevezőre hozni. Mégis megállapodtak abban, hogy a jugoszláv államelnökség kidolgoztatja a föderáció alkotmánytervezetét, a szlovén és a horvát államelnökség elkészítteti a konföderációs államszerződést, majd mindkettőt elküldik minden köztársaságba, ahol népszavazást szerveznek arról, vajon a köztársaság lakossága a föderációs vagy a konföderációs létet választja-e. Ezt követően azok a köztársaságok, amelyek népe a konföderációra szavaz, a kiválás procedúrájának a teljesítése után megkötnek a konföderációs államszerződést. Azok a köztársaságok viszont, amelyek népe a föderációt választotta, elfogadnák az új föderáció alkotmányát. Előirányozták még azt is, hogy a majdani föderáció mint egységes ország ugyancsak beléphetne a majdani konföderációba. Így Jugoszlávia köztársaságai más viszonyrendszerben ugyan, de továbbra is együvé tartoznának.⁵⁵ A procedúra mindkét elképzelésnek egyenlő esélyt nyújtott, eredményeképpen a köztársaságok és a nemzetek valóban új történelmi megállapodásra juthattak volna.

A hat köztársasági és két tartományi elnökséggel folytatott eszmecsere azonban soká elhúzódott. A nyár folyamán a széthullás újabb, már visszafordíthatatlan eseményei sorakoztak, amelyekről majd alább szólunk. 1990. október 16-án, midőn a jugoszláv államelnökség ülésén „a délszláv köztársaságok és nemzetek új történelmi megállapodása” ismét terítékre került, Milošević sugallatára⁵⁶ Jovićnak sikerült két ponton módosíttatnia az eredeti megállapodást. Először, a jugoszláv államelnökséget rábírta, hogy szavazzon a két projektumról, s hogy többségi szavazattal a föderáció mellett tegye le a garast. Hat szavazatot szerzett kettő ellenében.⁵⁷ Az államelnökség tehát azzal a megjegyzéssel továbbította a köztársaságokhoz a leendő föderációra vonatkozó dokumentumot, hogy az alternatívák közül jómaga a föderációt támogatja; a konföderációra vonatkozó javaslatot pedig csak mint függeléket csatolta a tulajdonképpeni javaslatához. Másodsor, a referendumot csak abban a köztársaságban kell majd megszervezni, amelynek parlamentje a konföderáció mellett kötelezi el magát. Merthogy azok, amelyek a föderációt választják, csupán a meglevőt transzponálják majd át. Ezzel a jugoszláv államelnökség nemcsak a két elképzelés és a köztársaságok közötti egyenlő esélyt bontotta meg, hanem gyökerében változtatta meg az egész akció jellegét és célját is: a procedúra már nem „új történelmi megállapodást” eredményezett, hanem arról szólt, mely köztársaságok szándékoznak kiválni Jugoszláviából.

Az akció e fordulat miatt teljes kudarcba fulladt. Milan Kučan, a szlovéniai elnök kijelentette, hogy tisztességtelen dolog történt, s Szlovénia becsapottnak érzi magát.⁵⁸ Ezzel a konföderációs átalakulás esélye végképp elenyészett. Szlovénia mégis, a korábbi megállapodás értelmében, kiírta a referendumot, de már nem a föderáció és a konföderáció dilemmájáról, hanem a köztársaság szuverenitásáról és függetlenségéről, illetve a Jugoszláviában maradásról. 1990.

december 26-án választópolgárainak 93 százaléka járult az urnák elé, s azok 86 százaléka a függetlenségre szavazott.⁵⁹ 1991. május 19-én Horvátországban is referendumot tartottak, amelyen a választópolgárok 85 százaléka vett részt, s azok 93 százaléka a szuverenitás és függetlenség mellett voksolt, 5 százaléku meg a Jugoszláviában maradás mellett.⁶⁰

Az eredmény megvolt, a végrehajtásról azonban mindenki hallgatott.

7.

Azt az elvet azonban, amelyet a jugoszláv államelnökség a konföderációt választó köztársaságokkal kapcsolatban 1990 októberében szándékozott elfogadtatni, a horvátországi szerbek – Milošević megbízottjaival együttműködve már 1990. július 25-én alkalmazták. Azon a napon Srb horvátországi városkában nagy népgyűlést tartottak, amelyen deklarációt fogadtak el a szerb nép szuverenitásáról és autonómiájáról, s megválasztották a Szerb Nemzeti Tanácsot. A deklaráció szerint abban az esetben, ha Jugoszlávia föderáció marad, kulturális autonómiát, ha konföderációvá változik, akkor területi autonómiát igényeltek volna maguknak, Horvátország elszakadása esetén azonban jómaguk szerettek volna dönteni arról, hogy „történelmi területükön” kihez csatlakoznak, „s milyen kapcsolatot teremtenek Jugoszlávia többi népével”. „Nem az államok, hanem a nemzetek szakadhatnak el” – nyilatkoztatta ki a deklaráció, teljes összhangban a miloševići elvekkel.⁶¹

Hovatovább az újonnan alakult Szerb Nemzeti Tanács 1990. augusztus 16-án plebiszcitumot írt ki a horvátországi „szerb autonómiáról”. A döntésben sem, meg a szavazócédulákon sem volt feltüntetve, hogy vajon kulturális vagy területi, hanem csak az, hogy „szerb autonómiá”-ról van szó.⁶² Szavazati jogot nemcsak a fiktíven emlegetett „nemzeti területen” élő szerbeknek, hanem minden horvátországi szerbnek, sőt Jugoszlávia bármely köztársaságában élő, horvátországi származású szerbnek is adtak.⁶³ Csak utólag, 1990. szeptember 30-án derült ki, midőn a Szerb Nemzeti Tanács közzétette a plebiszcitum eredményét, hogy „az etnikai és történelmi területen” felállítandó „szerb autonómiát” szavazták meg, anélkül azonban, hogy a kérdéses terület kiterjedését legalább utólag körülírták volna.⁶⁴ A képzeletbeli „szerb autonómia” területén élő horvátok vagy más nemzetiségűek viszont nem kaptak jogot arra, hogy véleményt nyilvánítsanak, vagy legalább létszámukkal bojkottálják a népszavazást. Így festett a nemzeti önrendelkezés Slobodan Milošević szerbjeinek a felfogásában.

Horvátország legitim államhatalmi szervei nem nézhették mindezt ölbe tett kézzel. 1990. augusztus 17-én megkísérelték a Knin környéki községek rendőrségének a fegyverraktárait zárolni, mire azonban az egész vidék szerb településeinek a bejáratánál farönkökből barikádok várták az utasokat, amelyeken

fegyveres szerb civilek ellenőrizték a forgalmat.⁶⁵ Hovatovább a jugoszláv hadsereg a vérontás veszélyére hivatkozva repülőgépekkel kényszerítette visszavonulásra a horvát belügyminisztérium helikopteren szállított, beavatkozásra kész különleges alakulatait. Első ízben történt, hogy Jugoszlávia területén a hadsereg fegyveres lázadókat vett védelembe a legitim hatósággal szemben.⁶⁶ Ez nem maradhatott következmény nélkül. A szerb többségű községekben, láncolatot alkotva, éjjel-nappal szerb őrszemek silbakoltak, amelyekbe horvát hatósági személy csupán az ő jóváhagyásával tehetett be a lábát.⁶⁷ Csakhamar a korduni, a banijai, a szlavóniai, a szerémségi és a baranyai községekben is ez volt a helyzet. A szerbség önkényesen, fegyverrel jelölte ki azt a területet, amelyet sajátjának tekintett. Nem volt kíváncsi arra, hogy mások, akik ugyanazon a területen éltek, miként vélekednek. A Szerb Nemzeti Tanács 1990. december 21-én proklamálta a Krajina Szerb Autonóm Terület létrejöttét⁶⁸, amelynek a határa aszerint alakult, hogy mikor melyik „szerb község” – amelyből erőszakkal kizárták a nem szerb lakosság képviselőit – csatlakozott az új államhatalmi képződményhez.⁶⁹ Az, hogy a korábbi vegyes képviselőtű községek helyett „szerb községek”-et hoztak létre, már az etnikai tisztogatás kiindulópontját és alapját képezte. 1991. április 1-jén, midőn a Szerb Nemzeti Tanács úgy döntött, hogy Krajina területén többé nem a horvátországi, hanem a szerbiai törvényeket alkalmazzák, már 13 „szerb község” alkotta Krajina Szerb Autonóm Területet.⁷⁰ 1991 végére a Horvátország lakosságának 12 százalékát kitevő szerbség az ország csaknem egyharmadát szakította ki magának azzal az ürüggyel, hogy azok „etnikailag és történelmileg szerb területek”. A knini várban azon a napon, amikor kikiáltották a Krajina Szerb Autonóm Területet, bevonták a horvát zászlót, s attól a naptól kezdve ott már csak a szerb és a jugoszláv zászló lobogott.

8.

Bemutattuk, hogy Milošević a politikai erőszak mellett már 1989 februárja óta fegyveres erőszakot is alkalmazott, előbb a Jugoszlávián belüli szerb dominancia, utóbb meg Nagy-Szerbia létrehozása érdekében. De a fegyveres erőszak még mindig nem volt háború. Noha Milošević több ízben, egyebek mellett a rigómezei csata hatszázadik évfordulója alkalmából is célzott arra, hogy a szerbeknek háborúra is fel kell majd készülniük, Jugoszlávia egészen 1990 nyaráig, őszi békes úton is szétválhatott volna, ha az érdekelt felek eredeti formájában életre keltették volna a jugoszláv államelnökségben kezdeményezett, a köztársaságokkal közösen kidolgozott projektumot.

A háborús végkifejletet az a folyamat tette elkerülhetetlenné, amely a szerb szuverenitásról és autonómiáról Srb városkában hozott döntés nyomán bontakozott ki. Horvátország nem ismerte el ezt a döntést, hát még a konzekvenciáit.

Noha Horvátország akkor nem volt felkészülve arra, hogy fegyverrel akadályozza meg a fejleményeket, világos volt, hogy előbb-utóbb háborúra kerül sor. Minden köztársaságban folytak a háborús előkészületek, még hozzá a nemzeti törésvonalak mentén. Borisav Jović, a jugoszláv államelnökség elnöke pedig ahelyett, hogy az alkotmányosság védelmével törődött volna, irodájában fogadta azoknak a szerbeknek a küldöttségét, akik fegyveres erőszakkal „írták át” a föderáció alkotmányát.⁷¹ Miközben a szerbek Vajdaságban és Kosovóban lerombolták azt a többnemzeti alapon nyugvó autonómiát, amelyet a föderáció alkotmánya hitelesített, Horvátországban fegyveres erőszakkal hoztak létre szerb nemzeti autonómiát, melynek nyoma sem volt a föderáció alkotmányában sem meg Horvátország alkotmányában sem.

A háború végül 1991 nyarán tört ki, előbb Szlovéniában, később Horvátországban.

Az akkorra már széthullott Jugoszláviában.

IRODALOM

- BANAC, Ivo 2002. *Raspad Jugoslavije*. Durieux, Zagreb
- BIŠČEVIĆ, Hido 1989. *Strategija haosa*. Centar za informaciju i publicitet, Zagreb
- ĆOSIĆ, Dobrica 1992. *Promene*. Dnevnik, Novi Sad
- GAJIĆ-GLIŠIĆ, Dobrila 1993. *Srpska vojska*. Litopapir, Čačak. 2. kiadás
- GOATI, Vladimir 1996. *Stabilizacija demokratije ili povratak monizmu*. Unireks, Podgorica
- DUKIĆ, Slavoljub 1992. *Kako se dogodio vođa*. Filip Višnjić kiadó, Beograd
- JOVIĆ, Borisav 1995. *Poslednji dani SFRJ*. Kompanija Politika, Beograd
- KADIJEVIĆ, Veljko 1993. *Moje viđenje rata*. Politika, Beograd
- LETICA, Slaven 1989. *Četvrta Jugoslavija*. Centar za informaciju i publicitet, Zagreb
- MAJOR, Nándor 1993. *Elveszejtett ország*. Forum, Újvidék
- MIHAJLOVIĆ, Kosta–KRESTIĆ, Vasilije 1995. *Memorandum SANU*, odgovori i kritike. SANU, Beograd
- MILOŠEVIĆ, Slobodan 1989. *Godine raspleta*. BIGZ, Beograd. 6. kiadás
- PAVLOVIĆ, Dragiša 1988. *Olako obećana brzina*. Globus, Zagreb
- RADULOVIĆ, Srđan 1996. *Sudbina Krajine*. Dan Graf, Beograd
- RASPAD Jugoslavije: proizetak ili kraj agonije*. É. n. Zbornik. Institut za evropske studije, Beograd
- RATOVI u Jugoslaviji 1991–1995*. 2000. Društvo za istinu o NOB, Beograd
- RAT u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995*. 1999. Zbornik. Naklada Jesenski i Turk, Dani, Zagreb–Sarajevo
- SRPSKA strana rata* 1996. Zbornik. Republika, Beograd
- STANIŠIĆ, Mihailo 2000. *Projekti „Velika Srbija”*. JP Službeni list SRJ, Beograd
- STEFANOVIĆ, Nenad 1994. *Pokrštavanje petokrake*. BIGZ, Beograd
- STEFANOVIĆ, Nenad 1996. *Sneg u julu*. Tiker, Beograd
- TAŠIĆ, Predrag 1994. *Kako je ubijena druga Jugoslavija*. A szerző kiadása, Szkopje
- Ustav Republike Srbije i Ustav Republike Crne Gore*. 1995. Službeni list SRJ kiadó, Beograd
- VUDVORD, Suzan 1997. *Balkanska tragedije*. Filip Višnjić kiadó, Beograd
- ŽIŽEK, Slavoj 1989. *Druga smrt J. B. Tita*. Državna založba Slovenije, Ljubljana

FÜGGELÉK

- ³² Jović a Kadrijević hadügyminiszter, illetve a hadügyminisztérium által az ország államelnökségének készített, felújított helyzetértékelésével kapcsolatban feljegyezte: „Csak az az új benne, hogy javasolja, Jugoszlávia elnöksége forduljon kérelemmel Jugoszlávia Alkotmánybíróságához, hogy nyilvánítsa érvénytelenné Szlovénia és Horvátország többpárti választásait”. (Jović Borisav: *Poslednji dani SFRJ*. Kompanija Politika, Beograd. 136.)
- ³³ Például Szerbia alkotmányának utolsó előtti, 135. szakaszában, amelyet 1990. szeptember 28-án fogadtak el, ezt olvashatjuk: „Ha a föderáció szerveinek rendelkezései, vagy más köztársaság szerveinek rendelkezései, ellentétben azokkal a jogokkal és kötelezettségekkel, amelyeket azok a Szocialista Föderatív Jugoszláv Köztársaság alkotmányában élveznek, sértik a Szerb Köztársaság egyenjogúságát, vagy más módon veszélyeztetik érdekeit, miközben nem irányoznak elő számára kompenzációt, a köztársasági szervek rendelkezést hoznak a Szerb Köztársaság érdekeinek a védelmében. (*Ustav Republike Srbije i Ustav Republike Crne Gore*. Službeni List SRJ kiadó, Beograd, 1995. 51.) – Ez a rendelkezés nemcsak a köztársasági alkotmány elsőbbségét jelentette a föderáció alkotmányával szemben, hanem Szerbia függetlenségét is a többi köztársaságtól, egy fiktív „föderáció” keretében. A többi köztársaság függelékkel megújított vagy új alkotmányai, amelyeket ugyancsak 1990 folyamán szavaztak meg, hasonló rendelkezéseket tartalmaznak.
- ³⁴ A statútumot a vajdasági szkupstina 1991. június 18-án proklamálta, szövege 1991. június 29-én jelent meg a tartományi hivatalos lapban: Službeni List AP Vojvodine, az évfolyam 17. számában. – Az elfogadásra kerülő statútumtervezet ismertetése és bírálata: Nandor Major: *Zbogom autonomijo*. Danas, Zagreb, 1991. április 16., 38.
- ³⁵ „Kísérlet a köztársaság kikiáltására” címmel a Tanjugnak, a hivatalos hírügynökségnek a tudósítása, helyszíni fotóval kiegészítve: *Magyar Szó*, 1990. július 3. – A kosovói parlament 123 képviselője közül 114 jelen volt a köztársaságnak a parlament bejárata előtt történt proklamálásán. Lásd: *Kronologija 1985–1995*. In: *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini* stb. 375.
- ³⁶ A sajtó szerint a szerbiai képviselőház törvényt hozott Kosovo képviselőháza és kormánya „munkájának beszüntetéséről”, és illetékességüknek a szerbiai parlament és a szerbiai kormány részéről történő „átvételéről”. *Magyar Szó*, 1990. július 6.
- ³⁷ A *Magyar Szó* 1990. szeptember 14-én közli a Tanjugnak, az állami hírügynökségnek az előző napi jelentését, amelyből kihámozható, hogy szeptember 7-én „Kosovo valamelyik helységében” illegálisan kihírdették Kosovo Köztársaság alkotmányát. Az eseménynek 111 albán, török és moszlim nemzetiségű „egykori” képviselő volt a részvevője. Másnap, szeptember 15-én az olvasó egy rövid közleményben, mellékesen odavetve értesül arról, hogy az esemény Kačanikban történt.
- ³⁸ A *Magyar Szó* 1990. július 3-i számában közölt Tanjug-jelentésből még csak az derült ki, hogy a szlovén parlamentben soron kívül napirendre tűzték „a szlovén köztársasági állam teljes szuverenitásáról szóló deklaráció javaslatának a betérjesztését”. A jelentés közli néhány felszólaló ellenvetését. De egy szó sincs arról, hogy magát a deklarációt is elfogadták volna. Az olvasó erről csak a *Magyar Szó* 1990. július 4-i számából értesülhetett egy más vonatkozású Tanjug-hírből. Íme a hír: „A Szlovén Köztársaság szuverenitásáról szóló deklaráció elfogadása nem az elszakadást jelenti. Mindenekelőtt arról a törekvéstről van szó, hogy Szlovénia elnyerje teljes szuverenitását. Ez azonban vitathatatlanul egy lépés Szlovénia konföderációs helyzete felé Jugoszláviában, mondta tegnap Alojz Peterle, Szlovénia Végrehajtó Tanácsának elnöke Ozi Istvánnak, Magyarország újonnan kinevezett

- nagykövetének, beszélgetésük alkalmával. Magyarország nagykövete tisztelgő látogatást tett a Szlovén Végrehajtó Tanács elnökénél.” A Végrehajtó Tanács a kormány elnevezése. Figyelemre méltó Habram Károly kommentárja a deklarációról a lap július 5-i számában.
- ³⁹ Franjo Tuđman betérjesztése szerint az új alkotmányban kifejezésre kell jutnia, hogy Horvátországban a szuverenitás a népé, és az senkire át nem ruházható, Horvátország horvát nemzeti állam, bár az általa név szerint felsorolt nemzeti kisebbségek – köztük a szerbek – állama is, Horvátországnak jogában áll államközi szerződéseket is kötni. Az új alkotmány javaslatának az elkészültét 1990. szeptember 15-ére tervezték. *Magyar Szó*, 1990. július 26. – Az új horvát alkotmányt csak 1990. december 22-én fogadták el. (*Kronologija 1985–1995*. In: *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995* stb. 376.)
- ⁴⁰ *Kronologija 1985–1995*. In: *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995* stb. 377.
- ⁴¹ Jović naplójában kezdetben több utalást olvashatunk arról, hogy Kadijević tábornok az államelnökségben kapott sugalmakkal szemben a kormány álláspontjaira hivatkozik. Közben számtalan dologgal kapcsolatban fenntartásai vannak a kormányfővel szemben is. Mégis: vár tőle még valamit. Jović nehezményezi, hogy Kadijević képtelen szakítani Markovićtyal. A feljegyzések szerint Kadijević magatartásában mintha 1990 augusztusának derekán következett volna be fordulat, midőn Milošević, Jović, Bogdan Trifunović és Veljko Kadijević a Dubrovnik közeli Kupariban, egy katonai üdülőben családostul együtt nyaralt. „Általános megállapításunk, hogy Ante Marković már elfogadhatatlan, megbízhatatlan számunkra. Senki sem kételkedik közülünk abban, hogy Amerika exponense; azzal van megbízva, hogy lerombolja a rendszert, s megfossza a hatalomtól mindazokat, akik a szocializmusra egyáltalán gondolni merészelnek. És mi a saját szavazatainkkal tettük meg őt a parlamentben szövetségi kormányfővé. Az árulók legpiszkosabb játékát űzi. [...] Veljko »kurva fattyúnak« nevezi. Sajnálja, hogy néhányszor eltérítette olyan hibás lépéstől, amelyek kompromittálhatták volna. A jövőben erre ne számítson” – írja Jović. (Ibidem, 176.) – Más források szerint „1990 őszén a hadsereg finanszírozásával kapcsolatban veszekedésre került sor Kadijević tábornok és Ante Marković között, mert a kormányfő befagyasztotta egy új harci repülőgép gyártására előirányzott pénzeszközöket.” (Suzan Vudvord: *Balkanska tragedija*. Filip Višnjić kiadó, Beograd, 1997. 136.) – Kadijević 1991 márciusában egy küldöttséggel Moszkvába utazott, mely alkalommal állítólag titkos tárgyalásokat folytatott Jazov tábornokkal, hadifelszerelés, nevezetesen rakétarendszerek, helikopterek és repülőgépek vásárlásáról. Legalábbis ezzel vádolta Marković miniszterelnök 1990. szeptember 18-án Kadijević hadügyminisztert, s mind az ő, mind pedig Stane Brovet tábornoknak, a hadügyminiszter helyettesének a lemondását követelte. *Borba*, 1991. szeptember 20. – Kadijević hadügyminiszter 1992 januárjának első napjaiban valóban lemondott, de egészségügyi okokra hivatkozott. Ezt megelőzően Milošević Horvátországra vonatkozólag elfogadta a Vance-tervet, amelyet a nemzetközies Kadijević tábornokkal is aláírtak. A következő évben kiadott könyvében Kadijević tábornok a legdurvább szavakkal illette Ante Markovićot, s az olvasóban azt a benyomást keltette, hogy mindvégig így vélekedett a kormányfőről. Például azt írta róla, hogy egész idő alatt engedelmesen teljesítette Warren Zimmermann amerikai nagykövet minden parancsát, meg hogy a kormány részéről arra törekedett, hogy a hadsereg az Európai Közösség ellenőrzése és kommandója alá kerüljön, végül ilyen szokatlan, fiktív hasonlattal élt vele kapcsolatban: „Annyi mindenképpen bizonyos, hogy amennyiben Miloševićnek a szövetségi kormányfő posztján Jugoszlávia megszilárdítása érdekében csak az ötven százalékát sikerült volna megtennie annak, amit Ante Marković az ország szétrombolása érdekében elkövetett, akkor igen sokat tett volna az országért.” Milošević természetesen sohasem volt a

szövetségi kormányfő posztján. (Veljko Kadijević: *Moje viđenje rata*. Politika, Beograd, 1993. 16–17., 38., 106–107.) – Sonja Biserko is úgy ítéli meg, hogy Kadijević kezdettől fogva Milošević mellé állt, s kezdettől fogva nem értett szót Ante Markovićtyal. Biserko úgy tudja, hogy a katonai csúcs már 1988-ban arra a következtetésre jutott, hogy egyedül Szerbia küzd Jugoszláviáért, ezért Szerbiához közeledett, s eltávolodott Szlovéniától és Horvátországtól. Biserko szerint Ante Marković igyekezett ellenőrzése alá vonni a hadsereget, de ebbe beletört a bicskája. „Ante Marković jövetele a kormány élére kezdettől fogva nem volt ínyére Kadijevićnek, aki még a kormány üléseire sem járt el” – írta Biserko. (Sonja Biserko: *Od JNA do srpske vojske*. In: *Ratovi u Jugoslaviji 1991–1999*. Društvo za istinu o NOB-u, Beograd, 2002. 221.) – Ezzel ellentétes Martin Špegelj tábornoknak, horvát hadügyminiszternek a közlése, aki szerint a katonai csúcs 1989-ben, 1990 tavaszán még azt forgatta a fejében, hogy az ország nyugati köztársasági vezetőinek a félreállításával párhuzamosan Miloševićet is félreállítja. (Martin Špegelj: *Prva faza rata 1990–1992*. In: *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995*. Naklada Jesenski i Turk, Dani, Zagreb–Sarajevo, 1999. 39.) – A hadsereg átváltozásáról, hozzáállásának módosulásáról hasznos tudnivalókat tartalmaz: Miroslav Hadžić: *Armijaska upotreba trauma*. In: *Srpska strana rata*. Republika, Beograd, 1996. 558–580.)

⁴² Major Nándor: *Elveszejtett ország*. Forum, Újvidék, 1993. 15–18.

⁴³ Milošević sohasem ejtette ki a száján, hogy Nagy-Szerbiáért küzd. Ezt Šešeljen kívül más szereplők is kerülték. A hiedelem szerint Nagy-Szerbia fogalmát az Osztrák–Magyar Monarchiában találták ki, szerbellenes propaganda céljából. Ezzel szemben az az igazság, hogy hajdanában – még a II. világháború alatt is – a szerbek is használták ezt a kifejezést. Egy könyvet, amely részletesen beszámol a Nagy-Szerbia létrehozásáért folytatott küzdelmekről, az olvasó figyelmébe ajánlunk. Milošević törekvése a könyvben leírtakkal azonosítható. (Mihailo Stanišić: *Projekti „Velika Srbija”*. JP Službeni list SRJ, Beograd, 2000.)

⁴⁴ Milošević Dobrica Ćosić mellett az aktuális szerbiai vezetőség néhány tagján kívül még Kosta Mihajlovićot, Lazar Mojszovot, Lazar Kolisevszkit, Zdenko Hast és Halil Trnovcít nevezte meg. (Jović, ibidem, 125.)

⁴⁵ Egy részlet Jovićnak Ćosićtyal folytatott beszélgetéséből, amelyben Ćosić szavait 1990. szeptember 11-i keltezéssel jegyezte fel naplójában: „Ilyen körülmények között a legfontosabb politikai kérdés, amely nyitva maradt még, a szerbek és Szerbia sorsa Jugoszlávia széthullása közepette. Legalábbis számunkra a legfontosabb. Ezért ő [Ćosić] nem kíván szerepet vállalni a szerbiai hatalmi harcban, ehelyett a szerb államért folytatott harcnak szenteli az idejét, amelynek – a Horvátországban esedékes területfelosztás után – annyi horvátot kellene felölelnie, amennyi szerb marad majd Horvátországban. Ilyen értelemben szorosan együttműködik a horvátországi, a bosznia-hercegovinai és a montenegrói szerb pártokkal. Személyes befolyására alakította meg Jovan Rašković a [horvátországi] Szerb Demokrata Pártot. Nagyon örülne, ha ez a párt egyesülne Milošević Szerbiai Szocialista Pártjával. A bosznia-hercegovinai szerb párt vezetősége, amelynek Karadžić áll az élén, igen intelligens és felettebb megbízható. Montenegróban Kilibarda Néppártjára támaszkodik, de számít a kommunistákra is. Most készül a szerb térség etnikai térképe, mindenekelőtt Bosznia-Hercegovina és Horvátország vonatkozásában, hogy világosan kifejezésre juthasson, hol alkotnak a szerbek többséget; Šibeniktől kezdve Likán, a boszniai Krajínán át, a Száva mentén egészen Bijeljinaig mindenütt szerbek élnek. Bosznia közepét moszlimok lakják. A szerbek a Drina mentén elzárják tőlük Sandžakot, úgyhogy moszlimok ott nem egyesülhetnek egymással. Ez képezi Szerbia leendő területét.” (Jović, ibidem, 193.)

⁴⁶ Dobrica Ćosić: *Promene*. Dnevnik, Novi Sad, 1992. 199–200.

⁴⁷ Jović, *ibidem*, 131.

⁴⁸ Jović, *ibidem*, 125.

⁴⁹ „Mondom [Kadijević] Veljkónak, hogy én legszívesebben erőszakkal kikergetném őket [a horvátokat] Jugoszláviából, egyszerűen átszelve a határt, és azt proklamálva, hogy saját döntéseik alapján hozták magukat ilyen helyzetbe, de nem tudom, mit csináljunk a horvát-országi szerbekkel. Nem szeretnék erőszakot alkalmazni, hanem kész tények elé akarom állítani őket. Ilyen értelemben egy akciót kellene kidolgozni, azzal a változattal, hogy a végleges kikergetés előtt referendumot kellene szervezni, amelynek alapján eldölné, hol kellene meghúzni a határt. Veljko egyetért velem. Gondba estünk, hogyan szerezhetnénk többséget egy ilyen döntéshez Jugoszlávia államelnökségében, mert a macedóniai és az albán bojkottal majd bennünket, ellenünk foglal majd állást. A boszniai a kulcsembert, őt kell megint »megdolgozni«. Megállapodtunk, hogy egy hétig tanakodunk a dologról, azután ismét találkozunk.” (Jović, *ibidem*, 160.)

⁵⁰ Jović, *ibidem*, 161.

⁵¹ Jellemző Jović 1990. október 3-i feljegyzése: „Veljko [Kadijević] azt mondta, csak úgy mellesleg, hogy száz embert »félre kell tenni«, és akkor minden rendben lesz. A hadsereg, szükség esetére, készít ilyen terveket. Azt mondta, hogy nekem majd megmutatja. Nézek rá, és hallgatók. Ezt először hallom. Megnézem én majd azokat a terveket, de kételkedem a hadsereg ilyen eltökéltségében. Legalábbis az eddigi tétovázás alapján. A tábornokok még mindig Jugoszlávia egységének az opszessziója alatt élnek, holott Jugoszlávia olyan, amilyen, összefogás nélkül nincs jövője. Ez a széthúzás hátravet és megfojt bennünket. Meg a hadsereg vezetőinek a tétovázása és örökös irányvesztése. Hol ez, hol amaz, s végül mindenre késő lesz.” (Jović, *ibidem*, 201.) Nyilvánvaló, hogy a hadsereg főparancsnokságának a feje kész az összeesküvésre, s már nem hisz abban, hogy a tétova vezérkar képes puccsot végrehajtani. – Az 1991. március 9-én Belgrádban tartott ellenzéki tüntetések után, amikor Borisav Jovićnak, az államelnökség elnökének az utasítására a jugoszláv hadsereg tankokat vezényelt ki Belgrád utcáira – ilyen sem történt a királyi Jugoszlávia óta –, 1991. március 12-én a fegyveres erők főparancsnokságának az ülésén a jugoszláv államelnökség elutasította a vezérkar javaslatát, miszerint az egész ország területén rendkívüli állapotot vezessenek be. Megszakították, s csak egynapos szünet után folytatták a főparancsnokság ülését. A szünnapon, március 13-án Kadijević hadügyminiszter kizárólag Jović elnökségi elnök tudtával titokban Jazov szovjet hadügyminiszterhez repült, hogy megtudja, számíthatna-e Jugoszlávia a szovjet hadsereg támogatására, ha a jugoszláv hadsereg országos méretű akciója nyugati beavatkozást váltana ki. Kadijević elutasító választ kapott, de Jazov cselekvésre biztatta, mert szerinte nem várható intervenció, hiszen a nyugatiak mással vannak elfoglalva. Március 14-én és 15-én a főparancsnokság, anélkül, hogy tájékoztatták volna a titkos útról, folytatta ülését. Az államelnökség véglegesen elutasította a vezérkar javaslatát. Borisav Jović, a jugoszláv államelnökség elnöke még aznap, a montenegrói, a vajdasági és a kosovói elnökségi tag pedig március 16-án lemondott. Ezzel olyan helyzetet teremtettek, hogy a hadsereg, mivel az államelnökség összetételénél fogva döntésképtelenné vált, elhivatottnak érezhette volna magát arra, hogy saját elhatározása alapján bevezesse a rendkívüli állapotot. Amolyan „indokolt” katonai puccs lehetett volna. „Milošević elnök március 16-án kijelentette a televízióban, hogy a szerbek nem fogják elismerni köztársaságukban a föderáció hatalmát, ha a hadsereg nem védelmezheti az alkotmányos rendet.” Ebből az következik, hogy Milošević azon a napon még bízott a puccsban. (Vudvord, *ibidem*, 140.) – Jović feljegyzése szerint 1991. január 17-én este 19 órakor Kadijević hadügyminiszter felkérte Jovićot és Miloševićet, hogy fáradjanak be a

vezérkarba. „Kadijević, Adžić [tábornok] és Brovet [tábornok] volt jelen. Elsőnek Stane Brovet beszélt. Csaknem egy órán át. Arról, amit jóval korábban mértek fel, még mielőtt, miként mondta, katonai puccsra szánták volna el magukat. Annak alapján azonban, amit Brovet mondott, nem is lesz semmiféle katonai puccs. Esetleg egy változat lesz annak érdekében, hogy elvegyék a horvátoktól a fegyvert, a szlovén területvédelmi alakulatokat pedig az alkotmányos keretek közé szorítsák. De még erről sem döntöttek semmit. Még csak a lehetséges változatokat vizsgálják” – írta Jović szemlátomást elégedetlenül. (Ibidem, 306–307. Ugyanerre vonatkozik egészen a 311. lapig.) – „A tervezett puccs elmaradt. Milošević engedményeket tett a sajtóra vonatkozólag, Drašković [a március 9-i tüntetés vezetője] kitért a további összeütközések elől, Jović meg március 20-án visszavonta lemondását” – írta Vudvord. Ibidem, 141. Jović példáját követte a többi elnökségi tag is, akik vele együtt lemondtak. – Jović 1991. március 22-i feljegyzése: „Beszélgetés Veljko Kadijevićtyel. Megítélésem szerint az, ahogyan a katonai csúcs bánt velem (de Slobodannal is), gyanakvásra ad okot. Az a benyomásom, hogy kimanipuláltak bennünket. Veljko csaknem elájult ámulatában...” (Ibidem, 310.)

⁵² „A programok elemzése megmutatta, hogy Jugoszlávia lerombolásának idején a legbefolyásosabb parlamenti pártok nem hozakodtak elő a szerb nyilvánosság előtt olyan alternatív nemzeti programmal, amely különbözött volna Milošević »minden szerbek egy országba« jelszavával. [...] Az alternatív nemzeti program hiánya talán mégis annak a szerb politikai körökben elterjedt felfogásnak a következménye, hogy a jugoszláv térség átrendezése már kész tény volt, és hogy Szerbia azon történelmi esély előtt áll, hogy megsemmisítve a XX. század háborúinak kimenetelét, életre keltsen »a szerb állam« programját, amely a szerb politikai eszmék történetében a jugoszláv programmal párhuzamosan több mint egy évszázadon át egzisztált. Mindenkinek úgy tetszett, hogy Jugoszlávia széthullása lehetőséget nyújt »a szerbkérdés végleges rendezésére«, és ennek az alkalomnak az elszalasztásáért senki sem kívánt felelősséget vállalni. Arra vágyva, hogy Miloševićtyel megosszák a történelmi dicsőséget, az ellenzéki pártok olyan helyzetbe kerültek, hogy meg kellett osztaniuk vele a Jugoszlávia szétzúzásáért, következképpen a háborúért való felelősséget is. Szerbia így anélkül lépett be a háborúba, hogy felkínált volna alternatív megoldást a jugoszlávkérdésre, s ezzel a háborúból való kihátrálásának a veszélyei is, valamint a politikai és társadalmi meggyógyulás esélyei is csökkentek” – írta Dubravka Stojanović. (Dubravka Stojanović: *Traumatični krug srpske opozicije*. In: *Srpska strana rata*. Republika, Beograd, 1996. 519–520.) A háború alatt a helyzet még rosszabbra fordult: „Ez a rövid áttekintés azt mutatja, hogy a háború éveiben az öt parlamenti ellenzéki párt közül három a végletes nacionalizmusban vélte megtalálni identitását, hazaárulással vádolta Miloševićet, és követelte »minden szerb földek egyesítését«. Ez a politikájuk összhangban volt programjukkal, amely, miként láthattuk, Jugoszlávia széthullása esetére egy szerb állam létrehozását irányozta elő. Csakhogy a Demokrata Párt, valamelyest a Szerbiai Demokrata Párt is, politikai cselekvésre nézve úgy mutatkozott be, mint a polgári centrum pártja, tehát a nemzeti területre történt átvonulásuk megváltoztatta saját identitásukat, és átcsoportosulást eredményezett a szerb politikai színtéren. Erős jobboldali tömböt képezve, lehetővé tették Milošević számára, hogy 1994 augusztusában a béketeremtő politika hordozójaként lépjen fel. Miloševićnek a béke felé fordulása egyebek mellett azért is lehetséges volt, mert a centrum pártjai nem vitatták el a háború értelmét és célját, valamint nem emelték ki Miloševićnek ezzel kapcsolatos felelősségét, hanem – saját identitásukat és a választópolgárok kegyét keresve – olyan pártként léptek fel, mint amelyek eredményesebben viselnék a háborút. Átengedve Miloševićnek »a béke terepét«, bezárták a szerb

- politikai konfúzió körét, és elkótyavetyélték bármiféle katarzisznak a lehetőségét is” – írta Dubravka Stojanović. (Ibidem, 524–525.)
- ⁵³ „A horvátországi háború alatt [Vuk Drašković] azzal vádolta a Jugoszláv Néphadsereget, hogy rosszul viseli a háborút, és szerb katonaság létrehozását követelte, amely jobb eredményt mutatott volna fel benne: »A szerb katonaságban, szerb nemzeti zászlók alatt, szerb parancsnokok vezetésével ezekért a határokért készek volnánk meghalni.« Ezek a Vukovár ostroma alatt elhangzott szavak azt jelentették, hogy a Jugoszláv Néphadsereg a nemzeti szimbólumok hiánya és a tisztikar »tisztogatásának« az elmaradása miatt képtelen döntő csatát nyerni. Ezért Drašković megalakította saját pártkatonaságát, a Szerb Gárdát, amelynek hadi sikereiről a *Srpska reč* [Drašković lapja – M. N.] számról számra beszámolt.” (Dubravka Stojanović, ibidem, 528.) – Meg kell azonban jegyezni, hogy egy ideig Milošević szerbiai hadügyminisztériumában is tanakodtak azon, vajon alakítsanak-e külön szerb hadsereget vagy se. (Dobriša Gajić-Glišić: *Srpska vojska*. Litopapir, Čačak, 2. kiadás, 1993. A könyv hátsó lapján olvasható idézetet a *MIN* 1992. május 15-i számában közölt recenzióból vették.)
- ⁵⁴ 1990 decemberében, az első szerbiai többpárti választásokon, 5 035 830 választópolgár járult az urnák elé. A Szerbiai Szocialista Párt 2 320 587 szavazatot kapott, azaz a szavazatok 46,1 százalékát, a mandátumoknak meg a 77,6 százalékát. A Szerb Megújodási Mozgalom 794 789 szavazattal, azaz a szavazatok 15,8 százalékával a mandátumoknak mindössze 7,6 százalékát nyerte el. A Demokrata Párt 374 887 szavazatot kapott, azaz megszerezte a szavazatok 7,4 százalékát, s ezzel a mandátumoknak csak 2,8 százaléka járt. (Vladimir Goati: *Stabilizacija demokratije ili povratak monizmu*. Unireks, Podgorica, 1996. 239.)
- ⁵⁵ Jović, ibidem, 191.
- ⁵⁶ Jović, ibidem, 202.
- ⁵⁷ „Csak az Isten tudja, hogyan sikerült konstatálnom, hogy az elnökség hat tagja támogatja a föderációra vonatkozó koncepciót. Valamiképpen sikerült, hiszen valamit el kellett fogadni. Valamiképpen sikerült az elnökség hat tagjával (leszámítva Szlovéniát és Horvátországot) a jugoszláv parlamentben felolvasandó jelentésemet – expozémat is elfogadtatnom. Abban pedig azok számára, akik értenek a politikához, világosan írta, hogy vagy egyetértés, vagy széthullás, vagy polgárháború vár ránk. A széthullást, a káoszt, a polgárháborút nem engedhetjük meg magunknak, az egyetértésre viszont csekély a kilátás. Mégis, a nyomaték az egyetértésen van. Az egyetértés a jelentéssel kapcsolatban is csekély volt: Bogičević, Tupurkovszki és Sapungiu gyakorlatilag csak hallgatólagosan, felettébb tétovázva fogadták el, mert nem volt más megoldásuk” – jegyezte fel Jović 1990. október 16-án. (Ibidem, 208.)
- ⁵⁸ Jović, ibidem, 203.
- ⁵⁹ *Kronologija 1985–1995*. In: *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995* stb. 377. E kronológia szerint a referendumot december 23-án tartották.
- ⁶⁰ Uo. 378.
- ⁶¹ Srđan Radulović *Sudbina Krajine* című könyvében, a belgrádi Dan Graf 1996. évi kiadásában függelékként közli a horvátországi szerb autonómiára és báballamra vonatkozó legfontosabb dokumentumokat: 109–189. A Srb városkában elfogadott deklaráció: 123–124.
- ⁶² A referendumról szóló határozat és a szavazócédula szövege: Radulović, ibidem, 121. és 126.
- ⁶³ A referendumról szóló határozat III. szakasza. Ibidem.
- ⁶⁴ „Az illetékes bizottság közleményében foglalt adatok szerint az autonómiáról összesen 796 780 polgár (Horvátország területén 567 127) nyilvánított véleményt, közülük az au-

- tonómiára 796 549 szavazott (ellene 172 polgár, 60 érvénytelen szavazólap). Ezeknek az adatoknak alapján a Szerb Nemzeti Tanács szeptember 30-án »megállapította, hogy a szerb nép a szerb autonómia bevezetésére szavazott azokon a területeken, amelyeken él, s amelyek a Horvát Köztársaságnak mint a JSZFK föderatív alapegységének jelen határain belül helyezkednek el« – írja, és idézi a közlemény egy részét Radulović. (Ibidem, 22.)
- ⁶⁵ Radulović, ibidem, 19.
- ⁶⁶ A jugoszláv hadsereg repülőgépei visszafordulásra és landolásra kényszerítették a horvát belügyminisztérium három helikopterét, amelyek a lázadók megfegyvelmezése végett Knin felé igyekeztek. Ugyanezt tették a horvát rendőrség harcokocsikból álló menetoszlopával is. (Radulović, ibidem, 20.)
- ⁶⁷ Például 1991. április 30-án este egy négytagú horvát rendőrszolgálat behajtott Borovo Selóba, s miután leparkolt a település központjában, a szerb fegyveres öregek tüzet nyitottak rá, két rendőrt megöltek, kettőt foglyul ejtettek. A két foglyot még az éj folyamán átvitték a Dunán Vajdaságba.
- ⁶⁸ Radulović, ibidem, 23.
- ⁶⁹ A „szerb község” a hivatalos horvátországi helyhatósági választáson létrejött legitim községi elöljárósággal szembeszegezett, szerb pártok által párhuzamosan létrehozott elöljáróság, amely amazt egyszerűen elszigetelte és megfosztotta a hatalomtól. Olykor horvát többséggel rendelkező községekben is, ahol a helyhatósági ülnökök többsége horvát volt, alakítottak „szerb község”-et, amelyben azonban csak szerb ülnökök voltak. A „szerb község” az autonómiára felkészülő szerbség helyhatósági hálózata, amellyel „kiküszöbölték” a legitim horvátországi helyhatósági hálózatot.
- ⁷⁰ 1991. április 1-jén a Krajina Szerb Autonóm Tartomány kormánya úgy döntött, hogy Krajina csatlakozik Szerbiához, amelynek alkotmányát és törvényeit ezután Krajina területén is alkalmazták. A csatlakozásból nem lett semmi, Krajinában azonban attól kezdve a szerbiai törvények voltak hatályban. E döntés meghozatala előtt befejeződött a „szerb községek”-nek az autonóm tartományhoz történő csatlakozási folyamata, úgyhogy ebben a döntésben kinyilvánították: „Krajina Szerb Autonóm Területét, amely a Szerb Köztársasághoz csatlakozik, Knin, Benkovac, Obrovac, Gračac, Donji Lapac, Korenica, Vojnić, Vrginmost, Glina, Dvor na Uni, Kostajnica, Petrinja és Pakrac képezik.” (Radulović, ibidem, 29–30.) Tudni kell, hogy Jugoszláviában a községek több falut, sőt városkát is feleltek, s nagyságra a hajdani járásokra emlékeztettek.
- ⁷¹ A horvátországi szerbek küldöttségét Milan Babić, a későbbi bábállam elnöke vezette. (Radulović, ibidem, 20.) Babić a későbbi délszláv háború végeztével a hágai nemzetközi bíróság elé került.

(Vége)

The Disintegration of Yugoslavia (II)

By the mid-1980's the agility of the government in Yugoslavia decreased, thus raising the question of how to reinforce the common state. The republics took positions within three viewpoints, and due to their tenacity, did not manage to find a common denominator. Therefore, the federation got stuck in the single-party regime and did not get a new constitution suitable for the process of transition. In January 1990, the Yugoslav Communist Party fell apart; its governing organ – the holder of the main power

– ceased to be. In the spring of 1990, the Yugoslav parliament and government, lacking the regular renewal of its constitution, extended its mandate by its own decision. Thus losing its legitimacy, it went on to work ‘in neutral’ as a nominal government. From time to time it served as a cover to one or the other republic. The republics used political violence to their own expense or that of the federation, and upon termination of Vojvodina’s and Kosovo’s autonomy, Serbia applied armed violence as well. In the spring and autumn of 1990, the republics passed their new Constitution suitable for the requirements of transition; they held multi-party elections, and in case of collision they pronounced the primacy of republic laws over the laws of the federation. In the Constitution, Yugoslavia acted only as a fictional character. In reality it had already fallen apart. The wars followed after its disintegration, in 1991.

Keywords: federation, confederation, republics, agreement, politics, politics of violence, disintegration